نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال نوزدهم، شماره ۵۳، تابستان ۹۸

ارزیابی برنامه‌ریزی‌فضایی مناطق شهری شهرستان‌های استان کهگیلویه و بویراحمد با تکنیک‌های شاخص ترکیبی توسعه و موریس

دریافت مقاله: ۹۶/۹/۱۰ **پذیرش نهایی:** ۹۷/۵/۵

صفحات: ۱۳۶-۱۱۹

عبدالحسن شیوائی، کارشناس ارشد جغرافیاوبرنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران[۱].
Email: pereshkaft@gmail.com
اصغر ضرابی: استاد گروه جغرافیا وبرنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
Email: Asghar.zarabi@gmail.com

چکیده

هدف از این پژوهش سطح بندی مناطق شهری شهرستان های استان کهگیلویه و بویراحمد و تعیین اولویت توسعه ی شهرستان ها در استان و اولویت هر عامل در هر شهرستان است .این کار با استفاده از ۸۴ شاخص مختلف ترکیب شده در spss به ۸ عامل؛ اشتغال و فعالیت، مسکن، اقتصادی – تولیدی، حمل و نقل و ارتباطی، خدمات شهری عمومی، بهداشت و درمان، کتاب و سواد و آموزشی مربوط به آمار سال ۱۳۹۰، با استفاده از دو تکنیک؛ شاخص ترکیبی توسعه ی انسانی و موریس و ادغام نتایج آنها صورت گرفته است. روش تحقیق تحلیلی – توصیفی است. جامعه ی آماری پژوهش مناطق شهری هفت شهرستان (۱۶ شهر) استان است. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که مناطق شهری استان به دو دسته ی؛ نسبتاً توسعه یافته با شاخص میانگین ۵/. تا ۸/. و محروم با شاخص میانگین کمتر از ۵/.، قابل دسته بندی هستند که شهرستان های؛ بویراحمد، دنا و گچساران به ترتیب با شاخص های؛ ۶۹۳/.، ۵۷۷/. و ۵۷۵/. در رتبه های اول تا سوم و بقیه شهرستان های استان در سطح محروم می باشند. شهرستان بهمئی با شاخص میانگین ۱۲۱/. در رتبه ی آخر توسعه یافتگی شهری استان می باشد. اولویت توسعه ی فضایی در برنامه ریزی های استان می بایست به ترتیب شهرستان های؛ بهمئی، چرام، کهگیلویه، باشت، گچساران، دنا و بویراحمد با ترتیب اولویتی بخش های؛ صنعتی – تولیدی، اشتغال، خدمات عمومی – شهری و حمل و نقل و ارتباطی باشد.

کلید واژگان: سطح بندی توسعه، برنامه ریزی فضایی، شاخص ترکیبی و موریس .

---

۱. **نویسنده مسئول:** اصفهان، دانشگاه اصفهان، دانشکده برنامه‌ریزی، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

مقدمه

توسعه ی متعادل، متوازن و متناسب فضاهای جغرافیایی، نیازمند بررسی دقیق و همه جانبه ی مسائل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و شناخت بهتر نیازهای اصلی جامعه از نیازهای کاذب که به گفته ی میراث داران مکتب فلسفی انتقادی "در فرایند بارش های مغزی توسط شبکه ی رسانه ای غالب و همسوی جهانی تلقین می شوند"، (شکوهی ۱۳۸۲ : ۲۶۲-۲۵۸) می باشد. مطالعه ی نابرابری های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیربنائی در میان طبقات جامعه، مناطق جغرافیایی و یا تقسیمات سیاسی در یک کشور یکی از کارهای ضروری و پایه ای برای برنامه ریزی توسعه، در جهت تأمین رشد اقتصادی و عدالت اجتماعی است. در این راستا، برنامه ریزان بایستی توزیع متوازن امکانات و تسهیلات را اساس برنامه ریزی خود قرار دهند". (سارکی ۱۳۷۵ : ۵۳) مفهوم توسعه علاوه بر رشد در همه ی جهات، توزیع متعادل را نیز در بر می گیرد. (تقوایی و قائد رحمتی ۱۳۸۵ : ۱۱۷) لذا به نظر می رسد ایجاد توازن، تناسب و تعادل در برنامه ریزی می بایست ناظر بر "سه منشأ حقوق انسانی یعنی خداوند، طبیعت و خود انسان باشد " (فوکویاما ۲۰۰۴ : ۱۵۵) تا به ایجاد پایداری در بخش های مختلف بیانجامد نه این که پیامد های منفی آن بیشتر از اثرات مثبتش باشند. استان کهگیلویه و بویراحمد به عنوان یکی از استان های در حال توسعه و دارای قابلیت های متعدد و زیاد رشد و توسعه از جمله؛ صنعت نفت، منابع آب، پوشش گیاهی، واقع شدن بین استان های توان مندِ اصفهان، فارس و خوزستان، نزدیکی به دریای آزاد و نیروی انسانی با سطح توقع پائین، مطرح می باشد. علی رغم تلاش های صورت گرفته و برنامه ها و سیاست های اعلام شده در نیم قرن اخیر جهت حصول توسعه ی یکپارچه ی ملی و منطقه ای، در حال حاضر نابرابری های مشهودی بین مناطق مختلف کشور از یک سو و شدید تر از آن بین مناطق و نواحی درونی استان ها از دیگر سو وجود دارد و مناطق شهری شهرستان های استان کهگیلویه و بویراحمد با توجه به انزوای ارتباطی چند دهه ی گذشته، کوهستانی و صعب العبور بودن وشبکه ی ارتباطی نامناسب به گونه ای که پاره ای از مناطق استان برای مراجعه به مرکز استان جهت دریافت هر نوع خدمات اداری و سیاسی می بایست بخشی از دو استان فارس و خوزستان را طی نمایند و به تبع آن بالا بودن هر نوع هزینه ی رشد و توسعه در این منطقه و درگیری های داخلی مستمر درون ایلی و با دولت تا نیم قرن اخیر،از عمق محرومیت و شکاف بین منطقه ای بیشتری نسبت به سایر مناطق کشور برخوردار می باشد. مهمترین دلیل افزایش این نابرابری ها عدم شناسائی ابعاد مختلف نابرابری ها و سیاست های اجرایی نامناسب برای رسیدن به اهداف مذکور است. شهرستان های استان کهگیلویه و بویراحمد نیز به لحاظ ساختارهای اقتصادی – اجتماعی، رفاهی، زیربنایی و فرهنگی شرایط مطلوبی نداشته و برای حصول به برنامه ریزی جامع و راهبردی جهت تحقق توسعه موزون و متعادل منطقه ای و نیز دست یابی به توسعه ی پایدار منطقه ای و همچنین تخصیص بهینه و عادلانه ی منابع و خدمات و ارتقاء همه جانبه رفاه عمومی نیازمند سنجش میزان توسعه یافتگی و پایداری شهرستان های استان در این ساختارها می باشیم، زیرا استان کهگیلویه و بویراحمد در اکثریت قریب به اتفاق مطالعات و بررسی هایی که به سطح سنجی توسعه ی استان ها پرداخته اند، نسبت به سایر استان ها از نابرابری ها و کمبود های زیادی در زمینه های متفاوت؛ بهداشتی درمانی، آموزشی، مسکن، اشتغال و زیربنایی رنج می برد. اما آن چه مهمتر است این که این تفاوت ها و نابرابری ها در درون استان با وجود مشکلات و موانع داخلی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

توسعه ی استان که در بالا ذکر شد، شدیدتر است و جریان مهاجرت عمومی مردم استان را به سمت یاسوج سوق داده به گونه ای که میکرودشتهای زراعی؛ اکبرآباد، نجف آباد، علی آباد، سروک، سراب تاوه، تل خسرو، کهوا، چنارستان، مهریان، مادوان، بله زار و مزک اکنون عملاً به شهر یاسوج پیوسته (ولی از نظر آمار سرشماری جدا گانه) و مسکونی شهری گشته اند و در خود مرکز استان نیز نیروی انسانی متخصص و نخبگان اقتصادی و علمی و فرهنگی به تهران و شیراز مهاجرت کرده و یا میل مهاجرت دارند. از این رو و با عنایت به موارد فوق اهمیت سطح بندی و سنجش درجه ی توسعه یافتگی مناطق شهری شهرستان های استان کهگیلویه و بویراحمد و اولویت بندی توسعه ی نواحی شهری شهرستان های استان بیشتر نمایان می شود و این سؤالات مطرح می شوند ؛

۱- توزیع فضایی خدمات به چه شکل بر نابرابری بین نواحی شهری شهرستان های استان کهگیلویه و بویراحمد تأثیر گذار بوده است ؟

۲-چگونه می توان به الگوی توزیعی خدماتی مناسب بین نواحی شهری شهرستان های استان دست یافت که موجب تناسب، توازن و تعادل در نظام شهری و منطقه ای استان شود ؟

لذا توجه و برنامه ریزی خاص برای این استان در حال توسعه و مستعد توسعه و درک میزان توسعه یافتگی مناطق شهری آن جهت تخصیص بهتر منابع و ایجاد عدالت، توازن و تناسب در این منطقه امری ضروری به نظر می رسد.

مبانی نظری

نابرابری های منطقه ای از جمله بهداشت، آموزش، مسکن و اشتغال می توانند ضرورت برنامه ریزی توسعه فضایی در مناطق مختلف را به صورت گویا بازگو نمایند. شناسایی وضع موجود مناطق، اساسی ترین موضوع در برنامه ریزی توسعه ی فضایی منطقه ای به شمار می رود که مستلزم تجزیه و تحلیل بخش های اقتصادی، اجتماعی – فرهنگی است. توسعه مفهومی متکثر و چند وجهی است که در بطن آن معنای بهبود وضعیت و تغییر در جهت سازندگی مستتر است .(میرباقری و همکاران ۱۳۹۳ : ۱۲۸). توسعه ی انسانی رویکرد ترکیبی مهمی است که محل تلاقی دو مفهوم توسعه ی اقتصادی و برابری فرصت ها است. ریچارد پیت (۲۰۰۹ :۱) توسعه را به معنای ساختن زندگی بهتر برای همه ی مردم می داند. یکی از ارکان توسعه، جامعیت و یکپارچگی آن در رفع عدم تعادل های اقتصادی، اجتماعی درون مناطق است. لذا توزیع عادلانه امکانات و ثمرات توسعه درمیان اکثریت جمعیت از ویژگی های اقتصادی پویا و سالم است .(قنبری و برقی ۱۳۹۳ : ۱۷۰) .از جمله معیارهای مرسوم در برنامه ریزی منطقه ای، رتبه بندی نواحی یا شهرستان های کشور براساس برخورداری از شاخص های مختلف توسعه است (زیاری و جلالیان ۱۳۸۷ : ۷۸) که بخش های عمده ی ارکان توسعه را خدمات مربوط به جمعیت، دسترسی ارتباطی، سلامت و بهداشت، آموزش، مسکن و پارک ها و فضاهای سبز شهری تشکیل می دهند و اصلاً مفهوم زندگی کردن با این مواد جامه ی عمل می پوشد لذا نحوه ی پخشایش امکانات و خدمات با بررسی تطبیقی شاخص های مختلف برنامه ریزی در مناطق مختلف نسبت به همدیگر روشن می شود. شاخص ها می توانندوضعیت محدوده های مختلف جغرافیایی را از نظر امکانات و تنگناها رده بندی کرده و اولویت های برنامه ریزی را در این خصوص تعیین نمایند. برنامه ریزان برای تحقق این خواسته،

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

می کوشند تا با اجرای برنامه های متعدد محرومیت زدائی و گسترش همه جانبه ی جنبه های مثبت توسعه یافتگی، از میزان نابرابری ها و عدم تعادل ها بکاهند. گام نخست در این زمینه تدوین برنامه های کارآمد و منطبق بر واقعیت ها جهت دستیابی به هدف برتر عدالت اجتماعی و شناسائی شرائط موجود است .

از آن چه بیان شد می توان گفت؛ توسعه به مثابه ی تغییر دادن تمامی جنبه های کمی و کیفی یک ساختار است. بنابراین توسعه دارای یک بار ارزشی است و به معنای بهبود و اصلاح به کار می رود. برای توسعه ی جوامع و در جهت نیل به اهداف آن مکتب ها شکل گرفته و از دل آنها نظریاتی روئیده است که پاره ای از آنها با حرکت های همگرایانه موجب انباشت و تمرکز ثروت در نقاط بزرگتر و قوی تر شده و پاره ای هم به توزیع و واگرایی ثروت، سرمایه و خدمات معتقدند، در پاره ای محوریت فرد و در گروهی محوریت جمع موضوع اصلی توسعه می باشد. پیدایش و شکل گیری نظریات رشد، نظریات ساخت و طراحی شهر، نظریات کلان شهری از قبیل؛ نظریه ی شهر آرمانی، نظریه ی تاریخی شهر، اسلام و شهر، نظریات مارکسیستی و شهرسازی، سوسیالیسم و شهر، شهر و عدالت اجتماعی، فمنیسم و شهر، پست مدرنیسم و شهر، پست – پست مدرنیسم و شهرسازی و یا نظریات سازمان فضایی از جمله؛ مکان گزینی صنعتی، فون تونن، فضای اقتصادی شهرها، قطب رشد، مرکز و پیرامون، مراکز رشد، روستا شهری و نظریه ی سیستم ها و یا نظریه های تحلیل و تبیین علل مهاجرت همه و همه گام هایی در جهت توسعه بوده اند. با لحاظ موارد فوق الذکر و دامنه ی نوسان محدوده های مفهومی پاره ای از مفاهیم و متغیرهای مورد نظر را توضیح می دهیم ؛

۱-سطح بندی توسعه : مفهوم سطح بندی توسعه در رشته های برنامه ریزی شهری، شهرسازی، برنامه ریزی توسعه ی منطقه ای مدت ها است که مورد بحث و پژوهش قرار گرفته و نوشته های زیادی در تبیین آن نگارش یافته است .(ضیایی و شجاعی ۱۳۸۹: ۲۶) اما ماحصل و برونداد مفهومی آنها این است که برای تصمیم گیری در خصوص برنامه ریزی نیازمند درک مناسب و صحیح از مناطق و واحدهای سیاسی و جغرافیایی می باشیم و به عبارت ساده تر باید بدانیم که آنها چگونه هستند و نسبت به همدیگر چه وضعیتی دارند و برای همین نیازمند درجه بندی آنها هستیم و از این رو می بایست مجموعه ای از شاخص های کمی و کیفی را در حالت بی مقیاس قرار داده و آنها را در دارا بودن کلیت این اوزان مورد مقایسه و داوری و اولویت برای برنامه ریزی توسعه قرار داد .

۲-.مفهوم فضا در برنامه ریزی : هر ناحیه ی جغرافیایی، فضایی را به خود اختصاص داده و در محدوده ی اختصاصی خود محصور می سازد. در ادبیات برنامه ریزی ناحیه ای، فضای مذبور معادل کلمه ی " Space " به کار برده شده است. در فرهنگ "Webester " در تعریف فضا آمده است :"وسعت محدود بین یک، دو یا سه بعد ". به عبارت دیگر فضا مجموعه ای از انسان ها، فعالیت ها، محیط طبیعی و محیط مصنوع را در بر می گیرد و به بیان دیگر فضا محدود به ابعاد فیزیکی نشده و آن چه را که در خود دارد، اعم از فیزیکی و غیر فیزیکی، ایستا و پویا را شامل می شود و دارای بعد زمان نیز هست .(زیاری ۱۳۹۳ :۲۱) .

۳-.تفاوت رشد و توسعه در برنامه ریزی : رشد عبارت از تغییر مثبت کمی در یک فرایند مثلاً افزایش میزان تولید، صادرات و... در حالی که توسعه مفهوم وسیع تری از رشد دارد، یعنی علاوه بر تغییر مثبت کمی مثلاً افزایش تولید می بایست تغییر در وضعیت، تشکیلات و امکانات موجود، روش های تولید و کیفیت عمل تولید و

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

تحول متناسب، متوازن و متعادل در درون یک سیستم و در ارتباط با بیرون از آن سیستم یا هر سطحی را در بر می گیرد.(آسایش و استعلاجی ۱۳۸۲ :۹) .

۴-برنامه ریزی فضایی و آمایشی : مطالعه ی امکانات و پتانسیل های موجود در مکان ها با توجه به مسائل جمعیتی، خدمات و فعالیت های اقتصادی در هر منطقه یا مکان جغرافیایی و تدوین برنامه ی متناسب با امکانات و تنگناها، به طوری که باعث رشد و توسعه ی آن منطقه شود، برنامه ریزی فضایی است که مکمل برنامه ریزی بخشی است، زیرا معایب برنامه ریزی بخشی ازجمله؛ "پیشرفت در یک بخش باعث پیشرفت در بخش های دیگر نخواهد شد، پیشرفت اقتصادی باعث بالا رفتن سطح عمومی درآمد ها نخواهد شد، توجه به هدف های منطقه ای و خواسته های مناطق نخواهد شد و..." را تعدیل می کند. (مؤمنی ۱۳۷۷ : ۲۵) لزوم انجام مطالعات برنامه ریزی فضایی و آمایشی و به دنبال آن برنامه ریزی منطقه ای وقتی کاملاً محسوس می شود که تفاوت های ناحیه ای آشکاری را در کشور، ناشی از برنامه ریزی های اقتصادی، اجتماعی، ملی نمایان می سازد. در این نوع برنامه ریزی، هدف نحوه ی توزیع و سازمان یابی مناسب انسان و فعالیت ها در پهنه ی یک سرزمین خاص است.

۵-تکنیک‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره[2] : دسته بندی تصمیم‌گیری و تکنیک‌های آن از حوزه تحلیل سیستم و تصمیم‌گیری : تصمیم سازی یکی از مهمترین مشخصه های انسانی است .هر فرد در طول شبانه روز تصمیم های فراوانی اتخاذ می کند، برخی از این تصمیم ها اهمیت چندانی ندارند و برخی دیگر از اهمیت بیشتری برخوردارند. هرچه مسؤلیت و اختیارات انسان بیشتر باشد تصمیم گیری اهمیت بیشتری خواهد داشت. از ان جا که اتخاذ تصمیم صحیح و به موقع می تواند تأثیر بسزائی در زندگی انسان ها داشته باشد، ضرورت وجود تکنیک های قوی که بتوانند برنامه ریزان را در زمینه های برنامه ریزی یاری کنند کاملاً احساس می شود .(حکمت نیا و موسوی ۱۳۹۲ : ۵۰۷) در چنین شرایطی روش های تصمیم گیری چند معیاری، با توجه به این که در این روش ها فرض بر این است که هر یک از معیار ها محور یا بعد جداگانه ای هستند، می توانند مورد استفاده قرار گیرند. (پور طاهری ۱۳۹۳ :۱۵). دو مورد از تکنیک های تصمیم گیری چند معیاره عبارتند از:

۶-شاخص ترکیبی توسعه ی انسانی : سازمان ملل متحد برنامه ای را تحت عنوان " برنامه ی عمرانی ملل متحد " برای درجه بندی ۱۳۰ کشور جهان از لحاظ شاخص های توسعه ی منابع انسانی[3] به کار برده است. این مدل قابلیت گسترش و جایگزینی را دارا بوده و در هر کشوری برای بررسی تطبیقی و انتخاب مناطق، شهرها یا نواحی به منظور بررسی و سنجش درجه ی توسعه ی آنها کاربرد دارد. در این مدل از سه شاخص؛ " امید به زندگی "، " نرخ باسوادی " و " درآمد سرانه " استفاده شده است .(حکمت نیا و موسوی ۱۳۹۲ : ۲۲۷). ولی از نظر به کارگیری شاخص های دیگر توانایی قابل توجهی دارد .

۷-موریس : این تکنیک یکی از تکنیک های ساده ی سطح بندی است که در عین سادگی نتایج قابل قبولی ارائه می کند .(آسایش و استعلاجی ۱۴۸:۱۳۸۲). نکته ی مهم در این تکنیک این است که؛ شاخص های به کار گرفته شده می بایست هم سو و هم جهت باشند به عبارتی اگر کاهش شاخصی به معنای مطلوب تفسیر

2 -Multiple Criteria Decision Making (MCDM).
3 - Human Resources Development Indicators.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

شود لازم است آن داده را ابتدا معکوس کرد تا با دیگر داده ها هم جهت باشد مثلاً در حالی که درصد باسوادی یا درصد اشتغال رو به بالا و افزایشی بهترند در حالی که درصد بیکاری، تراکم خانوار در اتاق، تراکم نفر در اتاق، نسبت دانش آموز به معلم، به کارکنان، به کلاس و به آموزشگاه و...هر چه کمتر باشند بهترند.

با پشتوانه ی نظری این نظریات، الگوها یا تکنیک هایی برای مقایسه ی مناطق، نواحی و شهرها طراحی شده و تحقیقات زیادی با آنها صورت گرفته است. ازجمله ی این فنون مدل های تصمیم گیری چند معیاره می باشد که تحقیقات زیادی با این روش ها به ویژه در سال های اخیر صورت گرفته است. به طور خلاصه تحقیقات صورت گرفته جهت مقایسه ی مناطق یا کشورها و به عبارتی درجه بندی توسعه که با تکنیک های تصمیم گیری چند معیاره انجام گرفته اند که خلاصه ای از آنها به شرح ذیل می باشند ؛

جو اولیوریا و همکاران (۲۰۰۳) با استفاده از مدل های تصمیم گیری چند شاخصه و به کمک تکنیک های تحلیل عاملی و -تجزیه و تحلیل خوشه ای به سطح بندی توسعه ی اجتماعی، اقتصادی اتحادیه اروپا با شاخص های جمعیت، اقتصاد، بهداشت و سلامت، آموزش و اشتغال پرداخته است و نتیجه گیری کرده که استفاده از مدل های تصمیم گیری چند متغیره برای سطح بندی کمک خوبی برای تصمیمات مناسب دولتی در برنامه ریزی است . گوشینگ تنگ و همکاران (۲۰۰۵) در مقاله ای با عنوان؛ "جایگزین سوخت اتوبوس جهت حمل و نقل عمومی با استفاده از مدل های تجزیه و تحلیل چند معیاره "به بررسی سوخت های؛ برق، هیدروژن و متانول به عنوان جایگزین مناسب تر سوخت اتوبوس با استفاده از سه تکنیک از تکنیک های تصمیم گیری چند معیاره، پرداخته اند که در پایان نتایج به دست آمده در هر سه تکنیک بیانگر مطلوب بودن گزینه ی برق (اتوبوس برقی) نسبت به گزینه های دیگر بوده است . راجش-کومار-سیگ و همکاران (۲۰۰۸) شاخص ترکیبی توسعه را به عنوان یک ابزار مفید برای سیاست گذاری، ارتباطات عمومی، انتقال اطلاعات و عملکردهای سازمانی در زمینه های؛ زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و تکنولوژیک معرفی کرده اند و بهترین راه کاهش و سردرگمی و حجم اطلاعات، تجزیه تحلیل مناسب و جوابگو را استفاده از این شاخص ها تشخیص داده اند. کوک لیدیا و همکاران (۲۰۱۲) به بررسی و تعریف واحد های اندازه گیری مرتبط با ابعاد؛ زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی پرداخته اند و شاخص ترکیبی توسعه را به عنوان یک الگوی ارزیابی و پایش توسعه معرفی کرده اند. نای حال بای رکتر (۲۰۱۴) به بررسی ۱۰۴ کشور توسعه یافته و در حال توسعه از نظر؛ ظرفیت، امکان توسعه و قدرت معاملاتی بازارهای سهام آنها پرداخته اند وبا استفاده از تکنیک شاخص ترکیبی توسعه این کشورها را در دوره آماری ۲۰۱۲-۱۹۹۰ رتبه بندی نموده اند که بنا بر نتایج به دست آمده بازارهای سهام به شدت تحت تأثیر مسائل سیاسی امنیتی منطقه ای بوده اند. سرائی، محمد حسین و همکاران (۱۳۸۹)به ارزیابی و سنجش سطح پایداری محلات شهر بابلسر با استفاده از مدل های موریس، تحلیل عاملی و رگرسیون چندگانه توأم و با انتخاب ۳۰ متغیر پرداخته اند که نتایج بدست آمده حاکی از آن است که از مجموع ۱۶ محله ۱ محله در گروه پایدار ایده آل، ۲ محله پایدار قوی، ۷ محله نیمه پایدار، ۴ محله پایدار ضعیف و ۲ محله در گروه ناپایدار بوده و به طور خلاصه بین محلات بابلسر از نظر شاخص های توسعه نابرابری قابل ملاحظه ای دیده شده است. عبدالله زاده، غلام حسین و ابوالقاسم شریف زاده (۱۳۹۱) به بررسی ۴۱ شاخص با استفاده از تکنیک شاخص ترکیبی و همچنین به مقایسه ی استان های ایران بر اساس سرشماری ۱۳۸۵ پرداخته اند که

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

در گروه شاخص های اجتماعی – فرهنگی، تهران حائز رتبه ی اول بوده، در گروه شاخص های اقتصادی، خوزستان در رتبه ی اول بوده و در گروه شاخص های زیر ساختی، سمنان در رتبه ی اول بوده و در طبقه بندی کلی استان سمنان بالاترین رتبه را داشته است. نسترن و همکاران (۱۳۹۴) با استفاده از رتبه بندی ترکیبی و بررسی ۳۰ شاخص ترکیبی به سطح بندی شهرستان های کشور (۳۳۶ شهرستان کل کشور) بر اساس آمار ۱۳۸۵ اقدام کرده اند که نتایج بدست آمده نشان داده ۱۱۲ شهرستان در سطح میان برخوردار و ۹۰ شهرستان فرو برخوردار بیشترین تعداد شهرستان های کشور را به خود اختصاص داده اند و تعداد کمتری در سطوح فرابرخوردار و ورابرخوردار بوده اند. کرمی مهریان, سیده فرشته و مریم قاسمی(۱۳۹۳) به بررسی ۵۳ شاخص توسعه در ۷ بعد اقتصادی، اجتماعی، آموزشی-فرهنگی، بهداشتی، خدماتی، ارتباطی و زیربنایی در سطح دهستان، با بهره گیری از مدل موریس پرداخته اند. نتایج بدست آمده نشان داده است که دهستان های استان کهگیلویه و بویراحمد به لحاظ توسعه یافتگی از شرایط نابرابری برخوردارند به طوری که ۲۶,۸ درصد دهستان های استان توسعه نیافته یا محروم، ۵۸,۵ درصد دهستان ها در حال توسعه و تنها ۱۴,۶ درصد دهستان های استان توسعه یافته یا برخوردار بوده اند.

به طور خلاصه می توان گفت که امروزه اکثریت قریب به اتفاق مقالات و پژوهش هایی که به سطح بندی توسعه ی مناطق و یا کشورها اقدام نموده اند با یک یا چند تکنیک از تکنیک های تصمیم گیری چند معیاره، اقدام به این کار نموده اند و علل آن عبارتند از؛ امکان استفاده از شاخص های زیاد و عدم برجستگی یک یا چند شاخص در کلیت توسعه، دقت مناسب در ارائه ی طبقه بندی و سوم امکان طبقه بندی و سطح سنجی مجزا در هر گروه از شاخص ها، می باشد و از همین رو شناسایی بخش های رو به رشد، توسعه یافته و یا محروم بهتر امکان پذیر است. لذا این ها روش های قابل و شایسته ای برای درجه بندی توسعه ی نواحی می باشند که ما در این پژوهش از آنها استفاده کرده ایم.

روش تحقیق

روش مورد استفاده در پژوهش "؛ توصیفی – اسنادی و کمی – تحلیلی " می باشد لذا پژوهش کاربردی می باشد. جامعه ی آماری پژوهش، ۱۶ (شانزده) شهر، هفت شهرستان استان کهگیلویه و بویراحمد در سال ۱۳۹۰ می باشد که برای مقایسه و درجه بندی آنها، از تعداد ۸۴ شاخص استخراج شده از نتایج سرشماری ۱۳۹۰[۴] مرکز آمار ایران، استفاده شده است .این شاخص ها با استفاده از نرم افزار SPSS به هشت عامل؛ ترکیب، دسته بندی و خلاصه[۵] شده اند. در نهایت با استفاده از دو تکنیک از تکنیک های تصمیم گیری چند معیاره شامل؛ شاخص ترکیبی توسعه ی انسانی و تکنیک موریس، همچنین ادغام نتایج انها با میانگین رنبه ها، به درجه بندی و مقایسه ی مناطق شهری شهرستان های استان پرداخته ایم. شاخص های مورد استفاده در این پژوهش به شرح جدول (۱) می باشند؛

۳- در شروع این کار پژوهشی در سال ۱۳۹۶ نتایج تفصیلی سرشماری ۱۳۹۵ انتشار نیافته بود و تعداد زیادی از ارقام فوق الذکر در دسترس نبود (نگارنده) .

5 - Compute in SPSS software.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

جدول (۱) . شاخص های مورد استفاده در پژوهش

عامل	شاخص های مورد بررسی
اشتغال و فعالیت	شامل شاخص های؛ درصد ضریب فعالیت، نرخ فعالیت عمومی جمعیت، درصد ضریب اشتغال، معکوس بار اقتصادی، معکوس نسبت وابستگی، معکوس ضریب تکفل، معکوس نرخ بیکاری، معکوس نرخ بیکاری زنان و ضریب اشتغال زنان .
مسکن	سهم واحدهای مسکونی دارای آب، برق و تلفن ثابت و اسکلت فلزی، درصد واحدهای مسکونی دارای آشپزخانه، حمام و توالت، سهم واحدهای مسکونی دارای آب، برق، تلفن ثابت و گاز لوله کشی ،درصد واحدهای مسکونی با مساحت بیش از ۱۰۰ متر مربع، بیش از ۲۰۰ متر مربع، واحدهای مسکونی متصل به فاضلاب، واحدهای مسکونی بتون آرمه، واحدهای مسکونی اسکلت فلزی، معکوس تراکم خانوار در واحد مسکونی ضربدر ۱۰۰، معکوس تراکم نفر در اتاق ضربدر ۱۰۰ .
اقتصادی - تولیدی	درصد شاغلین در؛ تولید صنعتی (ساخت) و برق و گاز و تهویه، صنعت ساختمان، حمل و نقل و نبارداری، عمده فروشی و خرده فروشی، فعالیت های مالی، بیمه، املاک و مستغلات، تعداد واحدهای بانکی به هر ۱۰۰۰۰ نفر، مبلغ سپرده نزد بانک ها (هر نفر میلیون ریال)، معکوس درصد افراد تحت پوشش کمیته امداد (دائمی، موردی و شهید رجایی) و درصد شاغلین در استخراج معدن .
حمل و نقل و ارتباطی	تعداد کل وسیله ی نقلیه ی عمومی شهری، تعداد مرسولات پستی صادر شده، تعداد مرسولات پستی وارد شده، تعداد تلفن ثابت نصب شده، تعداد تلفن همراه نصب شده، تعداد اتوبوس، تعداد مینی بوس، تعداد تاکسی، تعداد سفر صورت گرفته و تعداد مسافر جابجا شده به نسبت هر ۱۰۰۰۰ نفر ،درصد خانوار های دارای سواری، درصد خانوار های دارای رایانه، طول بزرگراه، طول راه اصلی و طول راه فرعی در هر ۱۰۰ کیلومتر مربع.
خدمات شهری عمومی	سرانه ی میدان میوه و تره بار (متر مربع) به هر ۱۰۰ نفر، سرانه ی زباله ی هر نفر در سال به تن، سرانه ی پارک عمومی به هر نفر (متر مربع)، سرانه ی فضای سبز به هر نفر (متر مربع)، تعداد ایستگاه های آتش نشانی به هر ۱۰۰۰۰ نفر، تعداد خودروی حمل زباله به هر ۱۰۰۰۰ نفر، تعداد پارک عمومی به هر ۱۰۰۰۰ نفر و تعداد توالت عمومی به هر ۱۰۰۰۰ نفر.
بهداشت و درمان	درصد زنان از اشتغال در بخش سلامت، تعداد درمانگاه و کلنیک در هر ۱۰۰۰۰۰ نفر، تعداد بیمارستان و زایشگاه در هر ۱۰۰۰۰۰۰ نفر، تعداد تخت بیمارستان در هر ۱۰۰۰۰۰ نفر، تعداد آزمایشگاه در هر ۱۰۰۰۰ نفر، تعداد داروخانه در هر ۱۰۰۰۰ نفر، تعداد مرکز پرتو نگاری در هر ۱۰۰۰۰ نفر، تعداد مرکز توان بخشی در هر ۱۰۰۰۰ نفر، تعداد پزشکان در هر ۱۰۰۰۰۰ نفر، تعداد پیراپزشکان در هر ۱۰۰۰۰۰ نفر، تعداد پزشکان متخصص در هر ۱۰۰۰۰۰۰ نفر، تعداد کارشناس بهداشت محیط در هر ۱۰۰۰۰ نفر و تعداد کارشناس بهداشت خانواده در هر ۱۰۰۰۰ نفر.
کتاب و سواد	درصد جمعیت استفاده کننده از اینترنت، درصد جمعیت دارای تحصیلات تکمیلی، تعداد چاپخانه، تعداد کتابخانه، تعداد کتاب و تعداد اماکن مقدس مذهبی به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر، درصد باسوادی، درصد جمعیت دارای تحصیلات عالی، درصد باسوادی زنان و درصد زنان با تحصیلات عالی .
آموزشی	درصد شاغلین در آموزش، درصد زنان از اشتغال در آموزش و معکوس نسبت ؛ دانش آموز به کارکنان آموزش و پرورش، دانش آموز به کارکنان آموزشی، دانش آموز به کلاس، دانش آموز به آموزشگاه، دانش آموز به کارکنان آموزشی ابتدائی، دانش آموز به کارکنان آموزشی و اداری ابتدائی، دانش اموز به کلاس ابتدائی، معکوس نسبت نسبت دانش اموز به آموزشگاه ابتدائی، معکوس نسبت دانش اموز به کلاس راهنمایی، نسبت دانش اموز به آموزشگاه راهنمایی، دانش اموز به کارکنان آموزشی راهنمایی، دانش اموز به کارکنان آموزشی راهنمایی، دانش اموز به کلاس دبیرستان (متوسطه دوم)، دانش اموز به آموزشگاه دبیرستان (متوسطه دوم)، دانش آموز به کارکنان آموزشی دبیرستانی (متوسطه دوم) و دانش آموزبه کارکنان آموزشی و اداری دبیرستانی (متوسطه دوم) .

محدوده مورد مطالعه

دامنه ی مکانی پژوهش شامل کلیه ی شهرهای شهرستان های استان کهگیلویه و بویراحمد بر اساس سرشماری ۱۳۹۰بوده است یعنی ۱۶ شهر مربوط به ۷ شهرستان استان کهگیلویه و بویراحمد که ۱۰ شهر آن کمتر از ۱۰۰۰۰ نفر، ۵ شهر کمتر از ۵۰۰۰ نفر و ۱ شهر کمتر از ۵۰۰ نفر جمعیت را شامل شده اند. جدول (۲).

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

رتبه بندی مناطق شهری شهرستان های استان کهگیلویه و بویراحمد با مدل شاخص ترکیبی توسعه ی انسانی : سازمان ملل متحد برنامه ای را تحت عنوان " برنامه ی عمرانی ملل متحد " برای درجه بندی ۱۳۰ کشور جهان از لحاظ توسعه ی منابع انسانی به کار برده است. این مدل قابلیت گسترش و جایگزینی را دارا بوده و در هر کشوری برای بررسی تطبیقی و انتخاب مناطق، شهرها یا نواحی به منظور بررسی و سنجش درجه ی توسعه ی آنها کاربرد دارد. در این مدل از سه شاخص؛ " امید به زندگی "، " نرخ باسوادی " و " درآمد سرانه " استفاده شده است .(زیاری ۱۳۷۸ : ۱۳۲). ولی از نظر به کارگیری شاخص های دیگر توانایی قابل توجهی دارد. مراحل کار در تکنیک شاخص توسعه ی انسانی به شرح زیر می باشد :

۱–تشکیل ماتریس داده ها : در این ماتریس؛ ستون ها، شاخص ها (عامل ها) و ردیف ها، شهرستان های مورد مطالعه می باشند. به عبارتی $Ci \rightarrow j=1,2,3,...,n$ بیانگر شاخص ها و $Ai \rightarrow j=1,2,3,...,m$ معرف شهرستان ها می باشند. جدول (۳) .

جدول (۲) : جمعیت استان کهگیلویه و بویراحمد به تفکیک شهرستان و شهر و رتبه ی شهر در سرشماری ۱۳۹۰

ردیف	نام شهرستان	جمعیت شهرستان	جمعیت شهری شهرستان	شهرهای شهرستان	جمعیت	درصد از جمعیت شهرستان	درصد از جمعیت شهری شهرستان	درصد از جمعیت شهری استان	رتبه ی شهر
۱	باشت	۲۰۶۹۹	۹۲۶۶	باشت	۹۲۶۶	۴۴/۷۷	۱۰۰/۰۰	۲/۶۷	۸
۲	بهمئی	۳۷۰۴۸	۱۷۰۰۷	لیکک	۱۷۰۰۷	۴۵/۹۱	۱۰۰/۰۰	۴/۹۱	۴
۳	بویراحمد	۲۴۳۷۷۱	۱۲۲۴۸۰	گراب	۴۹۲	۰/۲۰	۰/۴۰	۰/۱۴	۱۶
۴	بویراحمد	۲۴۳۷۷۱	۱۲۲۴۸۰	مادوان	۱۰۷۷۷	۴/۴۲	۸/۸۰	۳/۱۱	۷
۵	بویراحمد	۲۴۳۷۷۱	۱۲۲۴۸۰	مارگون	۲۷۰۶	۱/۱۱	۲/۲۱	۰/۷۸	۱۳
۶	بویراحمد	۲۴۳۷۷۱	۱۲۲۴۸۰	یاسوج	۱۰۸۵۰۵	۴۴/۵۱	۸۸/۵۹	۳۱/۳۰	۱
۷	چرام	۳۲۱۵۹	۱۲۶۳۴	چرام	۱۲۶۳۴	۳۹/۲۹	۱۰۰/۰۰	۳/۶۴	۵
۸	دنا	۵۲۰۴۰	۱۱۱۲۱	پاتاوه	۲۳۱۴	۴/۴۵	۲۰/۸۱	۰/۶۷	۱۴
۹	دنا	۵۲۰۴۰	۱۱۱۲۱	چیتاب	۱۴۱۸	۲/۷۲	۱۲/۷۵	۰/۴۱	۱۵
۱۰	دنا	۵۲۰۴۰	۱۱۱۲۱	سی سخت	۷۳۸۹	۱۴/۲۰	۶۶/۴۴	۲/۱۳	۹
۱۱	کهگیلویه	۱۵۳۶۵۹	۸۲۳۷۹	دهدشت	۵۶۲۷۹	۳۶/۶۳	۶۸/۳۲	۱۶/۲۴	۳
۱۲	کهگیلویه	۱۵۳۶۵۹	۸۲۳۷۹	دیشموک	۴۸۷۵	۳/۱۷	۵/۹۲	۱/۴۱	۱۱
۱۳	کهگیلویه	۱۵۳۶۵۹	۸۲۳۷۹	سوق	۵۹۹۳	۳/۹۰	۷/۲۷	۱/۷۳	۱۰
۱۴	کهگیلویه	۱۵۳۶۵۹	۸۲۳۷۹	قلعه رئیسی	۳۵۶۲	۲/۳۲	۴/۳۲	۱/۰۳	۱۲
۱۵	کهگیلویه	۱۵۳۶۵۹	۸۲۳۷۹	لنده	۱۱۶۷۰	۷/۵۹	۱۴/۱۷		۶
۱۶	گچساران	۱۱۹۲۱۷	۹۱۷۳۹	دوگنبدان	۹۱۷۳۹	۷۶/۹۵	۱۰۰/۰۰	۲۶/۴۷	۲
جمع	استان	۶۵۸۵۹۳	۳۴۶۶۲۶	استان	۳۴۶۶۲۶	۵۲/۶۳	۱۰۰/۰۰	۱۰۰/۰۰	

مأخذ : بر گرفته شده از سایت مرکز آمار ایران به نشانی؛ https://www.amar.org.ir/ .

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

جدول (۳) : ماتریس اولیه ی داده ها به همراه حداکثر و حداقل شاخص

نام شهرستان	اشتغال و فعالیت	مسکن	اقتصادی - تولیدی	حمل و نقل و ارتباطی	خدمات شهری عمومی	بهداشت و درمان	کتاب و سواد	آموزشی
باشت	۲۳/۸۸	۴۹/۱۸	۸/۲۳	۹/۵۶	۳/۲۹	۱۱/۵۰	۲۳/۴۲	۱۱/۰۶
بهمئی	۲۳/۳۷	۵۲/۰۲	۶/۱۸	۸/۹۹	۲/۰۰	۱۱/۸۴	۲۲/۲۷	۷/۷۴
بویراحمد	۲۳/۱۳	۶۱/۴۱	۹/۹۴	۴۹/۶۰	۶/۷۹	۱۴/۴۱	۲۵/۲۷	۸/۳۸
چرام	۲۳/۳۵	۵۴/۱۶	۷/۰۴	۱۲/۸۴	۳/۷۴	۷/۶۱	۲۲/۹۹	۱۰/۵۱
دنا	۲۳/۲۸	۵۳/۱۲	۷/۵۴	۱۶/۲۱	۱۴/۳۱	۱۹/۱۰	۲۳/۶۴	۱۰/۰۳
کهگیلویه	۲۲/۲۳	۵۳/۱۰	۸/۴۱	۲۷/۰۳	۳/۴۰	۱۳/۱۱	۲۲/۱۲	۸/۲۰
گچساران	۲۳/۶۸	۶۰/۷۷	۱۲/۱۴	۳۶/۵۳	۲/۷۴	۷/۶۱	۲۴/۸۱	۸/۱۰
حداکثر شاخص	۲۳/۸۸	۶۱/۴۱	۱۲/۱۴	۴۹/۶۰	۱۴/۳۱	۱۹/۱۰	۲۵/۲۷	۱۱/۰۶
حداقل شاخص	۲۲/۲۳	۴۹/۱۸	۶/۱۸	۸/۹۹	۲/۰۰	۷/۶۱	۲۲/۱۲	۷/۷۴

مآخذ : استخراج از سایت مرکز آمار ایران به نشانی؛ https://www.amar.org.ir/ .

۲-تشکیل ماتریس بی مقیاس شده ی داده ها : با استفاده از رابطه ی (۱) نسبت به بی مقیاس سازی داده ها اقدام شده تا قابلیت مقایسه سازی آنها فراهم شود. جدول (۴) .

جدول (۴) : ماتریس بی مقیاس شده ی داده ها

نام شهرستان	اشتغال و فعالیت	مسکن	اقتصادی - تولیدی	حمل و نقل و ارتباطی	خدمات شهری عمومی	بهداشت و درمان	کتاب و سواد	آموزشی
باشت	۰/۰۰۰	۱/۰۰۰	۰/۶۵۶	۰/۹۸۶	۰/۸۹۵	۰/۶۶۲	۰/۵۸۶	۰
بهمئی	۰/۳۰۶	۰/۷۶۷	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۰/۶۳۲	۰/۹۵۳	۱
بویراحمد	۰/۴۵۵	۰/۰۰۰	۰/۳۶۹	۰/۰۰۰	۰/۶۱۱	۰/۴۰۹	۰/۰۰۰	۰/۸۰۷
چرام	۰/۳۲۲	۰/۵۹۳	۰/۸۵۵	۰/۹۰۵	۰/۸۵۹	۱/۰۰۰	۰/۷۲۵	۰/۱۶۶
دنا	۰/۳۶۱	۰/۶۷۸	۰/۷۷۲	۰/۸۲۲	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۱۷	۰/۳۱۰
کهگیلویه	۱/۰۰۰	۰/۶۸۰	۰/۶۲۵	۰/۵۵۶	۰/۸۸۷	۰/۵۲۱	۱/۰۰۰	۰/۸۶۱
گچساران	۰/۱۲۲	۰/۰۵۳	۰/۰۰۰	۰/۳۲۲	۰/۹۴۰	۱/۰۰۰	۰/۱۴۶	۰/۸۹۰

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

رابطه ی (۱) : اندازه حداقل xij – اندازه حداکثر xij / اندازه واقعی xij – اندازه حداکثر xij= Iij

که در این فرمول؛

Iij = شاخص بی مقیاس شده می باشد.

۳–در این مرحله شاخص میانگین هر کدام از شهرستان ها با استفاده از رابطه ی (۲) تعریف شده است. جدول (۵)

رابطه ی (۲) : $Ij = \frac{۱}{n}\sum_{j=۱}^{n} Xij \rightarrow i = ۱,۲,۳,\dots,m$ که در این فرمول؛

Ij = میانگین شاخص و

n = تعداد شاخص یا عامل ها بوده است.

۴– در این مرحله کارمان محاسبه ی توسعه ی شهرستان ها است که مقدار آن بین صفر تا یک است و هر یک از شهرستان ها را می توان در یکی از سه گروه : توسعه یافته، نیمه توسعه یافته (سطح متوسط) و محروم تقسیم نمود. اگر مقدار شاخص توسعه (HDI)؛ 0≤HDI≤.5 به دست آمد شهرستان یا منطقه دارای سطح توسعه ی محروم، اگر مقدار شاخص توسعه (HDI)؛ .5≤HDI≤ .8 به دست آمد شهرستان یا منطقه دارای سطح توسعه ی متوسط و اگر مقدار شاخص توسعه (HDI)؛ .8≤HDI≤ 1 به دست آمد شهرستان یا منطقه دارای سطح توسعه ی بالا (برخوردار) است. شاخص توسعه ی انسانی از طریق رابطه ی (۳) به دست آمده است.

رابطه ی (۳) : HDI=(1-Ij) که در این فرمول؛

HDI = شاخص توسعه ی انسانی و

Ij = میانگین شاخص یا عامل ها می باشد.

جدول (۵) : شاخص میانگین، شاخص توسعه ی انسانی، رتبه و سطح توسعه ی شهرستان های استان بر اساس تکنیک شاخص توسعه ی انسانی ؛

نام شهرستان	شاخص میانگین	شاخص توسعه HDI (۱-i) انسانی	رتبه	سطح توسعه
باشت	۰/۶۸۴	۰/۳۱۶	۴	محروم
بهمئی	۰/۹۵۱	۰/۰۴۹	۷	محروم
بویراحمد	۰/۳۷۹	۰/۶۲۱	۱	متوسط
چرام	۰/۷۷۵	۰/۲۲۵	۵	محروم
دنا	۰/۴۹۴	۰/۵۰۶	۲	متوسط
کهگیلویه	۰/۸۷۶	۰/۱۲۴	۶	محروم
گچساران	۰/۴۹۶	۰/۵۰۴	۳	متوسط

مآخذ : یافته های تحقیق.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

بر اساس جدول (۵) شهرستان های؛ بویراحمد، دنا و گچساران در رتبه های اول تا سوم استان و دارای سطح توسعه ی متوسط و شهرستان بهمئی در رتبه ی اخر توسعه ی استان می باشد. به جز سه شهرستان اول تا سوم بقیه ی شهرستان های استان دارای سطح توسعه ی محروم بوده اند.

رتبه بندی مناطق شهری شهرستان های استان کهگیلویه و بویراحمد با مدل موریس : این تکنیک یکی از تکنیک های ساده ی سطح بندی است که در عین سادگی نتایج قابل قبولی ارائه می کند .(آسایش و استعلاجی ۱۴۸:۱۳۸۲). نکته ی مهم در این تکنیک این است که؛ شاخص های به کار گرفته شده می بایست هم سو و هم جهت باشند به عبارتی اگر کاهش شاخصی به معنای مطلوب تفسیر شود لازم است آن داده را ابتدا معکوس کرد تا با دیگر داده ها هم جهت باشد. مراحل کار در تکنیک موریس به شرح زیر می باشد :

۱-تشکیل ماتریس اولیه : ابتدا ماتریسی به مختصات شاخص ها شامل؛ $Ci \rightarrow j=1,2,3,...,n$ و شهرستان ها شامل؛ $Ai \rightarrow j=1,2,3,...,m$ تشکیل داده ایم به عبارت ساده تر شاخص ها در ستون ها و شهرستان ها در ردیف ها قابل ملاحظه و مشاهده می باشند و سه ردیف با عناوین؛ حداقل شاخص، حداکثر شاخص و اختلاف حداقل و حداکثر شاخص نیز به ردیف ها اضافه شده است. جدول (۶).

جدول (۶) : ماتریس اولیه به همراه حداقل، حداکثر و تفاوت حداقل با حداکثر

نام شهرستان	اشتغال و فعالیت	مسکن	اقتصادی - تولیدی	حمل و نقل و ارتباطی	خدمات شهری عمومی	بهداشت و درمان	کتاب و سواد	آموزشی
باشت	۲۳,۸۸	۴۹,۱۸	۸,۲۳	۹,۵۶	۳,۲۹	۱۱,۵۰	۲۳,۴۲	۱۱,۰۶
بهمئی	۲۳,۳۷	۵۲,۰۲	۶,۱۸	۸,۹۹	۲	۱۱,۸۴	۲۲,۲۷	۷,۷۴
بویراحمد	۲۳,۱۳	۶۱,۴۱	۹,۹۴	۴۹,۶۰	۶,۷۹	۱۴,۴۱	۲۵,۲۷	۸,۳۸
چرام	۲۳,۳۵	۵۴,۱۶	۷,۰۴	۱۲,۸۴	۳,۷۴	۷,۶۱	۲۲,۹۹	۱۰,۵۱
دنا	۲۳,۲۸	۵۳,۱۲	۷,۵۴	۱۶,۲۱	۱۴,۳۱	۱۹,۱۰	۲۳,۶۴	۱۰,۰۳
کهگیلویه	۲۲,۲۳	۵۳,۱۰	۸,۴۱	۲۷,۰۳	۳,۴۰	۱۳,۱۱	۲۲,۱۲	۸,۲۰
گچساران	۲۳,۶۸	۶۰,۷۷	۱۲,۱۴	۳۶,۵۳	۲,۷۴	۷,۶۱	۲۴,۸۱	۸,۱۰
شاخص حداقل	۲۲,۲۳	۴۹,۱۸	۶,۱۸	۸,۹۹	۲	۷,۶۱	۲۲,۱۲	۷,۷۴
شاخص حداکثر	۲۳,۸۸	۶۱,۴۱	۱۲,۱۴	۴۹,۶۰	۱۴,۳۱	۱۹,۱۰	۲۵,۲۷	۱۱,۰۶
تفاوت حداقل با حداکثر	۱,۶۵	۱۲,۲۳	۵,۹۵	۴۰,۶۱	۱۲,۳۱	۱۱,۴۹	۳,۱۶	۳,۳۲

مآخذ : استخراج از سایت مرکز آمار ایران به نشانی؛ https://www.amar.org.ir/ .

۲-در مرحله ی دوم تک تک داده های موجود در جدول (۶) با استفاده از فرمول ضریب ناموزون موریس رابطه ی (۴) استاندارد می گردند و اعداد جدید جایگزین اعداد قبلی شده اند. جدول (۷) .

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

جدول (۷) : ماتریس استاندارد

نام شهرستان	اشتغال و فعالیت	مسکن	اقتصادی - تولیدی	حمل و نقل و ارتباطی	خدمات شهری عمومی	بهداشت و درمان	کتاب و سواد	آموزشی
باشت	۱	۰	.۳۴۴	.۰۱۴	.۱۰۵	.۳۳۸	.۴۱۲	۱
بهمئی	.۶۹۴	.۲۳۳	۰	۰	۰	.۳۶۸	.۰۴۷	۰
بویراحمد	.۵۴۵	۱	.۶۳۲	۱	.۳۸۹	.۵۹۱	۱	.۱۹۳
چرام	.۶۷۸	.۴۰۷	.۱۴۵	.۰۹۵	.۱۴۱	۰	.۲۷۴	.۸۳۴
دنا	.۶۳۹	.۳۲۲	.۲۲۸	.۱۷۸	۱	۱	.۴۸۱	.۶۹۰
کهگیلویه	۰	.۳۲۰	.۳۷۶	.۴۴۴	.۱۱۳	.۴۷۹	۰	.۱۳۹
گچساران	.۸۷۸	.۹۴۷	۱	.۶۷۸	.۰۶۱	۰	.۸۵۱	.۱۱۰

مآخذ : یافته های تحقیق .

رابطه ی (۴) : $Yij= xij- xj\ min / xj\ max- xj\ min$ که در این فرمول؛

Yij = ضریب ناموزون موریس ،

Xij = شاخص مورد نظر ،

Xi max = حداکثر مقادیر متغیرها در هر ستون ،

Xi min = حداقل مقادیر متغیرها در هر ستون.

۳-رتبه بندی : می توان برای هر شاخص جداگانه رتبه بندی نمود و رتبه ی هر شهرستان را در هر شاخص به دست آورد جدول (۸). رتبه ی نهایی یا ضریب توسعه ی هر شهرستان از طریق رابطه ی (۵) محاسبه شده که به شرح جدول (۹) می باشد .

رابطه ی (۵) : $D.I=\sum Yij / N$

که در این فرمول؛

D.I = ضریب ناموزون موریس

$\sum Yij$ = مجموع ضریب های ناموزون موریس در سطر مورد نظر برای شهرستان مورد نظر

N = تعداد شاخص های به کار رفته

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

جدول (۸) : رتبه های هر شهرستان در هر عامل

نام شهرستان	اشتغال و فعالیت	مسکن	اقتصادی - تولیدی	حمل و نقل و ارتباطی	خدمات شهری عمومی	بهداشت و درمان	کتاب و سواد	آموزشی
باشت	۱	۷	۴	۶	۵	۵	۴	۱
بهمئی	۳	۶	۷	۷	۷	۴	۶	۷
بویراحمد	۶	۱	۲	۱	۲	۲	۱	۴
چرام	۴	۳	۶	۵	۳	۶	۵	۲
دنا	۵	۴	۵	۴	۱	۱	۳	۳
کهگیلویه	۷	۵	۳	۳	۴	۳	۷	۵
گچساران	۲	۲	۱	۲	۶	۷	۲	۶

مآخذ : یافته های تحقیق

چنانچه در جدول (۸) ملاحظه می شود در عامل اشتغال شهرستان های؛ باشت، گچساران و بهمئی در رتبه های اول تا سوم و شهرستان های بویراحمد و دنا در رتبه های آخر قرار داشته اند. در عامل مسکن شهرستان های؛ بویراحمد، گچساران و چرام در رتبه های اول تا سوم و شهرستان های باشت و بهمئی در رتبه های آخر قرار داشته اند. در عامل اقتصادی – تولیدی شهرستان های؛ گچساران، کهگیلویه و بویراحمد در رتبه های اول تا سوم و شهرستان های چرام و بهمئی در رتبه های آخر قرار داشته اند. در عامل حمل و نقل و ارتباطی شهرستان های؛ بویراحمد، گچساران و کهگیلویه در رتبه های اول تا سوم و شهرستان های باشت و بهمئی در رتبه های آخر قرار داشته اند. در عامل خدمات شهری عمومی شهرستان های؛ دنا، بویراحمد و چرام در رتبه های اول تا سوم و شهرستان های گچساران و بهمئی در رتبه های آخر قرار داشته اند. در عامل بهداشت و درمان شهرستان های؛ دنا، بویراحمد و کهگیلویه در رتبه های اول تا سوم و شهرستان های چرام و گچساران در رتبه های آخر قرار داشته اند. در عامل کتاب و سواد شهرستان های؛ بویراحمد، گچساران و دنا در رتبه های اول تا سوم و شهرستان های بهمئی و کهگیلویه در رتبه های آخر قرار داشته اند و در نهایت در عامل آموزشی شهرستان های؛ باشت، چرام و دنا در رتبه های اول تا سوم و شهرستان های گچساران و بهمئی در رتبه های آخر قرار داشته اند.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

جدول (۹) : رتبه ی نهایی شهرستان ها

سطح توسعه	رتبه ی نهایی	∏ʼ	∑ʼ!!	آموزشی	کتاب و سواد	بهداشت و درمان	خدمات شهری عمومی	حمل و نقل و ارتباطی	اقتصادی - تولیدی	مسکن	اشتغال و فعالیت	نام شهرستان
محروم	۴	۰/۴۵۹	۳/۲۱۳	۱	.۴۱۲	.۳۳۸	.۱۰۵	.۰۱۴	.۳۴۴	۰	۱	باشت
محروم	۷	۰/۱۹۲	۱/۳۴۲	۰	.۰۴۷	.۳۶۸	۰	۰	۰	.۲۳۳	.۶۹۴	بهمئی
نسبتا توسعه یافته	۱	۰/۷۶۴	۵/۳۵	.۱۹۳	۱	.۵۹۱	.۳۸۹	۱	.۶۳۲	۱	.۵۴۵	بویراحمد
محروم	۵	۰/۳۶۸	۲/۵۷۴	.۸۳۴	.۲۷۴	۰	.۱۴۱	.۰۹۵	.۱۴۵	.۴۰۷	.۶۷۸	چرام
نسبتا توسعه یافته	۲	۰/۶۴۸	۴/۵۳۸	.۶۹۰	.۴۸۱	۱	۱	.۱۷۸	.۲۲۸	.۳۲۲	.۶۳۹	دنا
محروم	۶	۰/۲۶۷	۱/۸۷۱	.۱۳۹	۰	.۴۷۹	.۱۱۳	.۴۴۴	.۳۷۶	.۳۲۰	۰	کهگیلویه
نسبتا توسعه یافته	۳	۰/۶۴۶	۴/۵۲۵	.۱۱۰	.۸۵۱	۰	.۰۶۱	.۶۷۸	۱	.۹۴۷	.۸۷۸	گچساران

مآخذ : یافته های تحقیق

چنانچه در جدول (۹) مشاهده می گردد بر اساس نتایج به دست آمده از تکنیک موریس شهرستان های؛ بویراحمد، دنا و گچساران در رتبه های اول تا سوم و شهرستان بهمئی در رتبه ی آخر قرار داشته است. از نظر سطح توسعه شهرستان های؛ بویراحمد، دنا و گچساران در سطح توسعه ی نزدیک به برخوردار، شهرستان باشت رو به بهبود و شهرستان های؛ کهگیلویه، چرام و بهمئی در سطح محروم و عدم برخوردار می باشند.

نتیجه گیری و پیشنهاد

بر اساس نتایج بدست آمده از بررسی مناطق شهری استان کهگیلویه و بویراحمد با دو تکنیک؛ شاخص توسعه ی انسانی و شاخص موریس، مناطق شهری استان در دو سطحِ ؛ نسبتاً توسعه یافته (توسعه متوسط با شاخص میانگین ۵/. تا ۸/.) و محروم (شاخص میانگین کمتر از ۵/.) قابل طبقه بندی می باشند. بر این اساس شهرستان های؛ بویراحمد، دنا و گچساران با شاخص های میانگین؛ ۶۹۳/.، ۵۷۷/. و ۵۷۵/. در رتبه های اول تا سوم توسعه می باشند و بقیه شهرستان ها ی استان در سطح توسعه ی "محروم"، می باشند .

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

- شهرستان بویراحمد در شاخص های مربوط به سه عامل؛ آموزشی، خدمات شهری – عمومی و اشتغال و فعالیت ضعیف بوده است که علت اصلی آن وجود مرکزیت استان (یاسوج) در این شهرستان می باشد زیرا موجب مهاجرت از همه ی شهرستان های استان به مقصد این شهرستان شده است و در نتیجه متناسب با افزایش جمعیت، سرانه ها بویژه در بخش آموزشی رشد نداشته اند. در سایر عوامل از قبیل؛ مسکن، حمل و نقل و کتاب و سواد این شهرستان در سطح بالای استان قرار داشته است .
- شهرستان دنا در جایگاه دوم توسعه ی مناطق شهری استان قرار داشته و در شاخص های سه عامل؛ حمل و نقل، اقتصادی – تولیدی و مسکن به علت انزوای ارتباطی در استان، وضعیت نامطلوب (سطح محروم) داشته است .
- شهرستان گچساران در دو عامل؛ بهداشت و درمان و خدمات عمومی – شهری شرائط نامطلوب (سطح محروم) داشته و در شاخص های سایر عوامل در سطح نسبتاً توسعه یافته بوده است .
- شهرستان باشت فقط در شاخص های دو عامل؛ اشتغال- فعالیت و آموزشی در سطح توسعه یافته بوده که وجود فضاهای نسبتاً مناسب زراعی و اشتغال بخش عمده ی مردم شهری آن در بخش کشاورزی می باشد. این شهرستان در همه ی شاخص های شش عامل دیگر در سطح محروم می باشد .
- شهرستان چرام فقط در شاخص های عامل اشتغال و فعالیت در سطح نسبتاً توسعه یافته بوده است که به خاطر وجود فضاهای زراعی (به ویژه کشت برنج و هندوانه در دشت های چرام و شیخ حسین) قابل توجه می باشد و از این رو اکثریت مردم شاغل بخش کشاورزی می باشند .
- شهرستان کهگیلویه در همه ی شاخص های مربوط به ۸ عامل بررسی شده در سطح محروم بوده که می توان گفت؛ تنوع قومی قبیله ای و قبیله گرائی در مسائل مختلف از رشد آن جلوگیری کرده است .
- شهرستان بهمئی در رتبه ی آخر توسعه یافتگی استان قرار داشته اما این شهرستان در شاخص های اشتغال و فعالیت وضعیت بهتری از کهگیلویه داشته است و در شاخص های مربوط به چهار عامل؛ اقتصادی – تولیدی، حمل و نقل و ارتباطی، خدمات شهری – عمومی و آموزشی در سطح استان محروم ترین می باشد .

به طور خلاصه اولویت توسعه در استان به ترتیب می بایست شهرستان های بهمئی، کهگیلویه و چرام با اولویت در بخش های؛ اقتصادی – تولیدی، اشتغال و فعالیت، خدمات عمومی – شهری و حمل و نقل و ارتباطی، باشد. جدول (۱۰) .

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]
[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]
[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

جدول (۱۰) : رتبه ی ترکیبی و اولویت توسعه شهرستان ها

نام شهرستان	HDI(1-i)شاخص توسعه انسانی	رتبه	شاخص موریس D.I	رتبه ی موریس	میانگین دو شاخص	سطح توسعه	رتبه کل	اولویت توسعه
باشت	۰/۳۱۶	۴	۰/۴۵۹	۴	./۳۸۸	محروم	۴	۴
بهمئی	۰/۰۴۹	۷	۰/۱۹۲	۷	./۱۲۱	محروم	۷	۱
بویراحمد	۰/۶۲۱	۱	۰/۷۶۴	۱	./۶۹۳	متوسط	۱	۷
چرام	۰/۲۲۵	۵	۰/۳۶۸	۵	./۲۹۷	محروم	۵	۳
دنا	۰/۵۰۶	۲	۰/۶۴۸	۲	./۵۷۷	متوسط	۲	۶
کهگیلویه	۰/۱۲۴	۶	۰/۲۶۷	۶	./۱۹۶	محروم	۶	۲
گچساران	۰/۵۰۴	۳	۰/۶۴۶	۳	./۵۷۵	متوسط	۳	۵

منابع

آسایش، حسین و علی رضا استعلاجی. (۱۳۸۲). **اصول و روش های برنامه ریزی ناحیه ای**، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، چاپ اول.

پور طاهری، مهدی. (۱۳۹۳). **کاربرد روش های تصمیم گیری چند شاخصه در جغرافیا**، انتشارات سمت، چاپ چهارم.

تقوایی، مسعود و صفر قائد رحمتی. (۱۳۸۵). **تحلیل شاخص های توسعه ی فرهنگی استان های کشور**، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای ،**۱۱۷**:۷۰-۱۳۲.

حکمت نیا، حسن و میر نجف موسوی. (۱۳۹۲). **کاربرد مدل در جغرافیا، با تأکید بر برنامه ریزی شهری و ناحیه ای**، انتشارات آزاد پیما، چاپ سوم.

حکمت نیا، حسن و میر نجف موسوی. (۱۳۹۳). **سطح بندی توسعه یافتگی محلات شهری با تأکید بر رضایت مندی استاندارد مبلمان شهری مطالعه ی موردی؛ محلات شهر ابرکوه**، پژوهش های جغرافیای برنامه ریزی شهری، **۲(۴)**:۵۰۱-۵۱۹.

زیاری، کرامت اله و اسحاق جلالیان. (۱۳۸۷). **مقایسه ی شهرستان های استان فارس براساس شاخص های توسعه ۷۵-۱۳۵۵**، مجله ی جغرافیا و توسعه، **۱۱**:۷۷-۹۶.

سارکی، ناصر. (۱۳۷۵)، **تعیین درجه ی توسعه یافتگی شهرستان های استان کرمانشاه**، مجله تازه های اقتصادی ،**۵۳**:۵۷-۵۷.

شکوهی، حسین. (۱۳۸۲)، **اندیشه های نو در فلسفه جغرافیا**، جلد دوم، چاپ اول، انتشارات گیتا شناسی.

ضیایی، محمود و مسلم شجاعی. (۱۳۸۹)، **سطح بندی مقصدهای گردشگری: واکاوی مفهومی نو در برنامه ریزی فضایی گردشگری**، فصلنامه مطالعات گردشگری، **۱۳**:۲۶-۴۶.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]

[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]

فقیهی نژاد، حبیب الله. (۱۳۸۴)، ترجمه ی؛ **" آینده ی پسا انسانی ما "** تألیف فرانسیس فوکویاما، چاپ اول.

قنبری یوسف و حمید برقی. (۱۳۹۳)، **تحلیل و اولویت بندی درجه ی توسعه یافتگی شهرستان های استان لرستان با استفاده از تکنیک تاپسیس**، مجله مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای، **۶(۲۱)**: ۱۶۹-۱۸۰.

مؤمنی، مهدی. (۱۳۷۷)، **اصول و روش های برنامه ریزی ناحیه ای**، انتشارات گویا، چاپ اول.

میر باقری، میرناصر و همکاران. (۱۳۹۳)، **سنجش توسعه یافتگی شهرستان های استان اردبیل با استفاده از مدل های آنالیز تاکسونومی عددی و سلسله مراتبی**، فصلنامه علمی و پژوهشی اقتصاد و مدیریت شهری، **۳(۱۰)**: ۱۲۷-۱۳۸.

Gwo-Hshiung Tzeng et al (2005)" **Multi-criteria analysis of alternative-fuel buses for public transportation**" Elsevier Ltd, Energy Policy, **33**, 1373–1383.

Lidija c. Ji rí Jaromír Kleme and Zdravko Kravanja (2012) **"**A Review of Footprint analysis tools for monitoring impacts on sustainability" Journal of Cleaner Production **34 ,(9),** 2-12.

Nihal Bayraktar (2014)," **Measuring relative development level of stock markets: Capacity and effort of countries**" Borsa Istanbul Review 14 (2014) 74e95.

Peet , Richard and Elaine Hartweek (2009**) Theories of Development , Contentions , Arguments & Alternatives Second Edition ,** The Guild Press London , pags 324.

Rajesh Kumar Singh, H.R. Murty a, S.K. Gupta, A.K. Dikshit (2008)" **An overview of sustainability assessment methodologies** "ecological indicators. **9**: 189–212.

Soares Joao Oliveira, Maria Manuela Lourenco Marques, Carlos Manuel Ferreira Monteiro (2003), "**A multivariate methodology to uncover regional disparities: A contribution to improve European Union and governmental decisions**" European Journal of Operational Research. **145**, 121–135.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-29]

[DOR: 20.1001.1.22287736.1398.19.53.2.0]

[DOI: 10.29252/jgs.19.53.119]